

УДК: 159.9.07

Курінна Владислава

молодший науковий співробітник
відділу освіти дітей з порушеннями зору
E-mail: vrkurinna@ukr.net
ORCID ID:0000-0002-6257-6596

Kurinna Vladyslava

Research Assistant
department of education for children with visual impairments

Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України
вул. М. Берлінського 9, м. Київ,
04060, Україна

Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology
of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine
9, M. Berlinskoho St., Kyiv,
04060, Ukraine

**ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ПРОФЕСІЙНОГО СТРЕСУ
КОРЕКЦІЙНИХ ПЕДАГОГІВ**

**PSYCHOLOGICAL FACTORS OF PROFESSIONAL STRESS
OF SPECIAL EDUCATION TEACHERS**

Анотація. У статті проаналізовано теоретичні аспекти феномену професійного стресу, його види та роль у професійній діяльності корекційного педагога. Автором представлено найвагоміші результати експериментального вивчення рівнів проявів професійного стресу педагогів, які працюють із дітьми з особливими освітніми потребами, та психологічні чинники його виникнення.

Вибірку дослідження склали 60 корекційних педагогів (3 чоловіків та 57 жінок) віком від 20 до 67 років, які працюють у спеціальних закладах, інклюзивних класах, інклюзивно-ресурсних центрах України.

Для досягнення мети дослідження було застосовано систему методів: теоретичні (теоретичний аналіз, синтез, класифікація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних теоретичних досліджень); емпіричний (психодіагностика), методи обробки даних (узагальнення і систематизація якісних і кількісних даних психодіагностики). При проведенні психодіагностики використовувалися наступні методики: Методика "Синдром "вигорання" у професіях системи «людина-людина» (Г.С. Нікіфоров) (варіант для педагогів); Утрехтська шкала залученості в роботу В. Шауфелі та Беккер; методика «Професійний стрес» (Дж. Гринберг); «Велика тривимірна шкала перфекціонізму» (The Big Three Perfectionism Scale) (автори - М. Сміт, Д. Саклофскі, Й. Стоєбер, С. Шеррі в адаптації Т. Грубі).

Дослідження проводилось на базі Спеціальної Загальноосвітньої школи-інтернату №5 ім. Я.П. Батюка, м. Києва, у якому прийняли участь 60 корекційних педагогів (3 чоловіка і 57 жінок) віком від 20 до 67 років.

В ході дослідження нами було визначено, що жоден з респондентів не має низького рівня професійного стресу, переважно спостерігається середній (81%) та рідше - високий (19%).

Результати кореляційного аналізу засвідчують, що у респондентів професійний стрес прямо корелює із деперсоналізацією та емоційним виснаженням на середньому рівні та на низькому рівні має обернену кореляцію із заглибленістю у професійну діяльність. Нами визначено, що більшість корекційних педагогів схильні до розвитку перфекціонізму у роботі, що також може вплинути на формування хронічного професійного стресу працівника.

Автором окреслено перспективи подальших досліджень особливостей та чинників професійного стресу корекційних педагогів.

Ключові слова: *корекційний педагог, діти з особливими освітніми потребами, професійний стрес, психологічні чинники, емоційне вигорання.*

Abstract. This paper presents the analysis of theoretical aspects of the professional stress phenomenon, its types, and role in the professional activity of a special education teacher. The author provides the most important results of the experimental study of occupational stress levels existing to teachers who work with children with special educational needs, and the reasons for its occurrence.

The study sample consisted of 60 special education teachers (3 men and 57 women) aged 20 to 67 years, working in special institutions, inclusive classes, inclusive resource centers of Ukraine.

To achieve the goal of the study, a system of methods was applied: theoretical (theoretical analysis, synthesis, classification of scientific sources, comparison and generalization of theoretical research data), empirical (psychodiagnostics), data processing methods (generalization and systematization of qualitative and quantitative data of psychodiagnostics). The following techniques were used during psychodiagnostics: The method of "Burnout Syndrome" in the professions of the "man-man" system (G.S. Nikiforov) (option for teachers); Utrecht work engagement scale by Schaufeli & Bakker; method «Occupational stress» (J. Greenberg); The Big Three Perfectionism Scale (by Martin M. Smith, Donald H. Saklofske, Joachim Stoeber, Simon B. Sherry, in the adaptation of T.Grubi).

The study was conducted on the basis of the Special Boarding School №5 named after Ya.P.Batyuk in Kyiv, which was attended by 60 special education teachers (3 men and 57 women) aged 20 to 67 years.

In the course of the study we established that none of the respondents had a low level of occupational stress, mostly average (81%) and less often - high (19%).

The results of the correlation analysis show that the respondents' professional stress directly correlates with depersonalization and emotional exhaustion at the middle level and there is an inverse correlation with immersion in professional activities at a low level. We have determined that the majority of special education teachers are prone to the development of perfectionism in work which can also affect the development of chronic occupational stress.

Prospects for further research on the features and factors of professional stress of special education teachers are outlined by author.

Key words: *special education teacher, children with special educational needs, professional stress, psychological factors, emotional burnout.*

Актуальність дослідження. Останнім часом в державному законодавстві та суспільному житті відбуваються суттєві зміни в побудові та протіканні

освітнього процесу, учасниками якого є діти як із нормативним розвитком, так і з різними особливостями фізичного, психофізіологічного та психічного розвитку. Велику роль у житті таких дітей відіграють педагоги, які приймають участь у становленні та розвитку їх особистості. До професійної діяльності корекційного педагога висувається низка вимог з боку держави та суспільства щодо навчання та виховання дітей з особливими освітніми потребами, їх психолого-педагогічного супроводу. Однак, ефективність корекційних педагогів залежить не тільки від рівня освіти, педагогічних компетенцій, особистісно-орієнтованих мотивів діяльності, креативності та інноваційності поглядів, а і від загального рівня фізичного та психологічного здоров'я, особистісного благополуччя.

Натомість, як зазначають вітчизняні і зарубіжні дослідники, присутня тенденція до розвитку синдрому «Емоційного вигорання» та професійної деформації працівників закладів, що займаються психолого-педагогічним супроводом, корекційною роботою із дітьми з ООП, через напруженість професійної діяльності, рівень покладеної відповідальності, знецінення проробленого та ініціатив, професійно-обумовлені негативні ситуації, із якими стикається корекційний педагог в повсякденні, під час взаємодії та комунікації зі всіма учасниками освітнього процесу (дітьми з ООП, їх батьками, колегами та адміністрацією закладу тощо).

Однак, «емоційне вигорання» - це наслідок не керованого стресу, що виникає у трудовій діяльності. В даний час загальновизнано, що професійний стрес є об'єктивною закономірністю, що виявляється в багатьох різновидах професійної діяльності, і здатний робити істотний вплив на ефективність її виконання, на професійне становлення та особистісний розвиток суб'єкта праці, його професійне довголіття, соматичне і психічне здоров'я.

Виходячи з цього, на наш погляд, важливим є вивчення особливостей та механізмів виникнення й становлення професійного стресу у корекційних

педагогів, що дасть змогу виявляти схильність до «Емоційного вигорання» та вчасно його попереджати.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Велика увага в вітчизняних та зарубіжних дослідженнях приділяється вивченню професійного стресу і його наслідків у педагогічній професійній діяльності (А.А. Баранов, Н.А. Березовій, Л.Г. Борисова, Н.В. Гришина, Л.В. Карапетян, Н.В. Ключева, А.В. Осницький, О.Б. Полякова, А.О. Прохоров, А.А. Реан, Х.Я. Сайко, Т.В. Форманюк та ін.). Разом з тим, професійний стрес в діяльності педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, вивчений в значно меншій мірі в порівнянні з педагогами звичайних шкіл.

Мета статті. На підставі вище окреслених міркувань метою поданої статті є представлення і аналіз результатів експериментального дослідження психологічних чинників професійного стресу корекційних педагогів.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження було застосовано систему методів: теоретичні (теоретичний аналіз, синтез, класифікація наукових джерел, порівняння й узагальнення даних теоретичних досліджень); емпіричний (психодіагностика), методи обробки даних (узагальнення і систематизація якісних і кількісних даних психодіагностики). При проведенні психодіагностики використовувалися наступні методики:

1. Методика "Синдром "вигорання" у професіях системи "людина-людина" (Г.С. Нікіфоров) (варіант для педагогів);
2. Утрехтська шкала залученості в роботу В. Шауфелі та Беккер;
3. Методика «Професійний стрес» (Дж. Гринберг);
4. «Велика тривимірна шкала перфекціонізму» (The Big Three Perfectionism Scale) (автори - М. Сміт, Д. Саклофські, Й. Стоєбер, С. Шеррі в адаптації Т. Грубі).

Окрім зазначених методик, безумовними змінними, що впливають на рівень професійного стресу корекційних педагогів у нашому дослідженні були:

- Вік (вікова категорія);
- Досвід, тобто, стаж роботи із дітьми з особливими освітніми потребами;
- Загальна кількість годин, проведених на робочому місці;

Статистичний аналіз отриманих результатів дослідження був здійснений за допомогою комп'ютерного пакету SPSS.

Результати дослідження. У своїй професійній діяльності корекційний педагог, окрім спеціальних знань вмінь і навичок, у роботі із дітьми з особливими освітніми потребами використовує й інтелектуальні та емоційно-вольові ресурси, фахівець є своєрідним донором для своїх вихованців. І невміле керування особистісними ресурсами, неадекватна оцінка своїх фізичних й емоційних можливостей, знецінення власних професійних досягнень тощо, це все може викликати стан емоційної напруги, що детермінує виникнення професійного стресу та розвиток синдрому професійного вигорання, який за Бойко є формою професійної деформації особистості.

Стрес (англ. - stress, напруження, тиск) - емоційний стан та фізіологічні зміни в організмі людини, які виникають у напружених чи екстремальних ситуаціях як відповідь на незвичні для людини подразники. Вперше у медицині цей термін був використаний у 1936 році канадським фізіологом Гансом Сельє.

Стресори - різноманітні екстремальні впливи, котрі викликають небажані функціональні стани - стреси. Оскільки стрес пов'язаний із виникненням певних емоцій, ці стресори часто називають емоціогенними факторами (Смирнов, 2007).

Виходячи з виду стресора і характеру його впливу визначають різні види стресу, в найбільш загальній класифікації - фізіологічний стрес і психологічний стрес. Фізіологічний стрес - це фізіологічна реакція організму на дію стресорів (Факторів). На відміну від фізіологічного, психологічний стрес має ряд характерних особливостей, в числі яких зазвичай виділяється кілька важливих. Зокрема, для запуску психологічного стресу обов'язкові тільки реально діючі

події. Це можуть бути і події, настання яких суб'єкт боїться. Інша особливість - оцінка ступеня своєї участі в активному впливі на стресову ситуацію з метою її нейтралізації має велике значення (Бодров, 2000).

Професійний стрес - це напружений стан працівника, що виникає у нього внаслідок тривалих й інтенсивних впливів емоційнонегативних і екстремальних факторів, пов'язаних з виконуваною професійною діяльністю. Н.В. Самоукіна розрізняє такі 3 види професійного стресу, як: інформаційний, емоційний й комунікативний (Самоукіна, 1999).

Основною особливістю стресу у професійній діяльності Смирнов визначає при відсутності яскраво виражених сильних подразників, наявність великої кількості малих, що тривалий час впливають на особистість в професійній діяльності, що створює накопичувальний ефект і через певний час призводить до яскраво вираженої емоційної напруги та стресових явищ. (Смирнов, 2007: 72).

При вивченні професійної діяльності педагога важливо враховувати вплив професійного стресу на особистість фахівця у процесі виконання ним професійних функцій. Адже високий рівень прояву деструктивного стресу негативно впливає на якість та успішність виконання посадових обов'язків, знижує працездатність, дестабілізує емоційний стан та врівноваженість, знижує мотивацію й ефективність методів й прийомів, які педагог використовує у своїй повсякденній діяльності, через нездатність ефективно керувати власним психофізіологічним станом.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, коефіцієнт стресогенності педагогічної діяльності (при максимальному коефіцієнті 10 балів) складає 6,2 бали.

В останні роки все частіше досліджується взаємозв'язок і взаємовплив професійного стресу, і синдрому емоційного вигорання або вигорання працівників. І саме некерований професійний стрес у корекційних педагогів

призводить до їх емоційного знесилення, зниження рівня мотивації, педагогічної прокрастинації, деперсоналізації, емоційної виснаженості, редукції особистісних досягнень, що є симптомами емоційного вигорання.

Професійне вигорання - це синдром, що розвивається на тлі хронічного стресу і веде до виснаження фізичних і особистісних ресурсів працюючої людини.

З точки зору моделі стресового процесу Г. Сельє, вигорання частково збігається за симптоматикою з третьою стадією виснаження, далі перетворюючись у відносно самостійний феномен зі специфічною симптоматикою, пусковими механізмами і динамікою протікання. Відмінності вигорання і стресу лежать в сфері причин їх розвитку.

Професійний стрес часто виникає через тиск, який не відповідає знанням, навичкам чи очікуванням людини. Робочий стрес може збільшитися, коли робочі навантаження надмірні.

Професійний стрес може виникнути, коли працівники не відчують підтримки з боку керівників або колег, відчують, що вони погано контролюють робочі процеси, або вважають, що їх зусилля на роботі непорівнянні з винагородою за роботу. Таке негативно забарвлене емоційне напруження є проблемою як для працівників, так і для роботодавців, оскільки стресові умови праці пов'язані з емоційним благополуччям співробітників, їх фізичним здоров'ям і ефективністю роботи (Butts; Vandenberg; Dejoy; Schaffer; Wilson, 2009).

Н. В. Самоукіна виокремлює такі чинники виробничого стресу (Самоукіна, 1999):

- 1) стрес конкуренції;
- 2) професійний стрес досягнення;
- 3) стрес, викликаний страхом зробити помилку;
- 4) стрес від розбіжності темпів спілкування працівників тощо.

До психологічних стресорів відносяться: підвищена відповідальність, недолік або надлишок інформації, невизначеність ситуації, підвищена мотивація, тимчасовий дефіцит, надмірна заглибленість у роботу. Відданість організації, часта або швидка перебудова стратегій поведінки в ході ситуації, що склалася, незадоволеність кар'єрним ростом, підвищена конфліктність в колективі тощо.

Систематизуючи проаналізовані теоретичні джерела ми виокремлюємо такі групи чинників професійного стресу корекційних педагогів:

1) організаційні чинники:

- Перевантаженість. Обмеженість часу для виконання конкретного завдання, надмірна кількість робочих годин.
- Рольові конфлікти на робочому місці;
- Невизначеність посадових обов'язків;
- Мала заробітна плата;

2) особистісні чинники.

- Фізичне здоров'я та фізичний стан працівника;
- Почуття знецінення своєї роботи;
- Високий рівень перфекціонізму. Прагнення корекційним педагогом реалізувати свої посадові обов'язки через ідеалізацію результатів, що не завжди відповідають очікуванням;
- Сформованість навичок розмежування особистого життя й професійної діяльності;
- Рівень емоційної залученості особистості у професійній діяльності;
- Редукція особистісних досягнень, що полягає або в тенденції до негативного оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів, негативізмі щодо службової гідності і можливостей, або у нівелюванні особистої гідності, обмеженні своїх можливостей, обов'язків щодо інших.

Таким чином, дослідження й визначення ступенів впливу чинників на рівень професійного стресу корекційних педагогів дозволить знизити ризик його виникнення, розробити практичні рекомендації та покращити ефективність навчально-корекційного процесу, зберегти психологічне й психічне здоров'я працівника.

Враховуючи вище окреслене, нами було проведено експериментальне дослідження, найвагоміші результати якого представлені й описані далі.

Вибірку дослідження психологічних чинників професійного стресу корекційних педагогів склали 60 освітян (3 чоловіків та 57 жінок) віком від 20 до 67 років, які працюють із дітьми з особливими освітніми потребами у спеціальних закладах, інклюзивних класах, інклюзивно-ресурсних центрах України.

Протягом дослідження ми виявили такий розподіл прояву професійного стресу між респондентами:

Низький рівень професійного стресу не виявлено (0%), середній рівень професійного стресу мають 81% респондентів, високий -19%.

за віковими категоріями розподіл даних описано нижче:

75% респондентів від 20 до 30 років мають середній рівень професійного стресу, 25% - високий рівень, низький - не виявлено;

Середній рівень професійного стресу у корекційних педагогів віком від 31 до 42 років виявлено у 80% респондентів, високий у 20%, низький — не виявлено;

90% респондентів, яким 43 і більше років мають середній рівень професійного стресу, і всього 10% - високий рівень, низький - не виявлено;

Отже, за віковим показником спостерігається тенденція до спаду прояву стресових явищ у корекційних педагогів із збільшенням віку.

За стажем роботи із дітьми з особливими освітніми потребами показники рівнів професійного стресу корекційних педагогів розподілились наступним чином:

Середній рівень професійного стресу мають 83% респондентів, які працюють із дітьми з ООП до 3 років, і 17% - високий, низький рівень не виявлено.

Середній рівень мають 75% і 25% - високий респондентів, які працюють із дітьми з ООП від 4 до 10 років, низький рівень не виявлено.

85% респондентів мають середній рівень професійного стресу і 15% - високий (низький не виявлено) респондентів, які мають досвід роботи із дітьми з ООП більше 10 років.

Спираючись на результати, ми можемо зазначити, що високий рівень професійного стресу переживають корекційні педагоги, що працюють із дітьми з особливими освітніми потребами від 4 до 10 років. Ми допускаємо, що такі результати пов'язані із тим, що саме на цей період припадає криза професійного розвитку, одним з аспектів якої є саме переживання емоційної напруги та випадки професійного виснаження.

Також, було проаналізовано рівні професійного стресу у респондентів, які працюють різну кількість годин на день.

91% респондентів мають середній рівень професійного стресу і 9% високий (низький не виявлено), які працюють не більше 5 годин на день.

85% респондентів, які працюють від 6 до 8 годин на день, мають середній рівень і 15% високий.

66% респондентів, які працюють 9 і більше годин на день, мають середній р і 34% високий рівні професійного стресу.

Отже, спираючись на результати дослідження, можемо зазначити, що кількість робочих годин на день суттєво спливають на рівень професійного

стресу корекційних педагогів: чим більше часу фахівець проводить на роботі, тим більше ризику переживання стресових явищ.

Відсоткове співвідношення рівнів емоційного виснаження, деперсоналізації, редукції особистісних досягнень, енергійності, відданості справі, заглибленості й перфекціонізму корекційних педагогів представлені у таблиці 1.

Таблиця 1.

**результати дослідження рівнів проявів психологічних аспектів
особистості корекційних педагогів**

шкала	Рівні проявів		
	Низький рівень (у %)	Середній рівень (у %)	Високий рівень (у %)
Емоційне виснаження	17	40	43
Деперсоналізація	27	38	35
Редукція особистісних досягнень	20	28	52
Енергійність	8	70	22
Відданість	10	77	13
Заглибленість	5	80	15
Перфекціонізм	35	22	43

Як ми можемо дізнатися з таблиці, за результатами дослідження визначені достатньо високі показники симптоматичного прояву синдрому професійного вигорання.

Низький рівень емоційного виснаження мають 17% респондентів, 40% мають середній і високий виявлено у 43%.

Низький рівень деперсоналізації виявлено у 27% респондентів, середній у 38%, високий у 35%.

Низький рівень редукції особистісних досягнень мають 20 респондентів нашої вибірки, середній 28%, високий 52%.

Таким чином, якщо розглядати синдром професійного вигорання як наслідок некерованого деструктивного стресу та як 3 стадію розвитку стресових явищ за Г. Сельє, тоді отримані результати свідчать, що більше половини корекційних педагогів живуть у стані емоційного виснаження (психофізіологічного знесилення), цинічно ставляться до об'єктів своєї праці та відчують себе не компетентними в достатній мірі. Перераховані компоненти у свою чергу окремо один від одного можуть активно сприяти розвитку та хронічному переживанню стресових явищ у трудовій діяльності. Такі висновки підтверджує й кореляційний аналіз, представлений нижче.

Яскраво виражена тенденція до перфекціонізму, адже 35% респондентів мають низький рівень, 22% - середній і високий рівень прагнення до ідеалу виявлено у 45%. Такі результати дослідження є важливими у вивченні психологічних властивостей корекційних педагогів.

На основі отриманих даних нами було проведено кореляційний аналіз досліджуваних психологічних аспектів особистості корекційного педагога за допомогою математичних методів обробки даних, коефіцієнта кореляції Пірсона (із застосуванням комп'ютерного пакету SPSS), результати якого представлені у таблиці 2.

Виходячи із даних дослідження, можемо стверджувати, що існує певна кореляція між результатами респондентів. Виявлено, що існує пряма сильна кореляція між рівнем емоційного виснаження та деперсоналізацією (0,5, при статистичній значимості на рівні 0,01), а також між енергійністю та заглибленістю (0,59 при статистичній значимості на рівні 0,01), також існує певна середня кореляція між рівнем професійного стресу та рівнем деперсоналізації, що складає 0,39 (при статистичної значимості на рівні 0,01). При рівні статистичної значимості 0,05 було виявлено слабку кореляцію між рівнем професійного стресу та рівнем емоційного виснаження (0,3), а також виявлено обернену слабку кореляцію між рівнем енергійності та рівнем

редукції особистісних досягнень (-0,26), таку ж кореляцію виявлено між рівнем заглибленості та рівнем професійного стресу.

Таблиця 2.

Кореляційний аналіз професійного стресу й припустимих психологічних чинників професійного стресу корекційних педагогів

	Емоційне виснаження	Деперсоналізація	Ред. особистісних	Енергійність	Відданість	Заглибленість	Перфекціонізм	Проф. стрес
Емоційне виснаження	1							
Деперсоналізація	0,5**	1						
Редукція особистісних досягнень	0,12	0,39	1					
Енергійність	-0,22	-0,15	-0,26*	1				
Відданість	-0,22	-0,29	-0,25	0,24	1			
Заглибленість	-0,29*	-0,22	-0,19	0,59**	0,14	1		
Перфекціонізм	-0,23	0,16	0,06	0,23	0,09	0,11		
Професійний стрес	0,3*	0,39**	-0,08	-0,12	-0,06	-0,21	1	

* - кореляція значима на рівні 0,05;

** - кореляція значима на рівні 0,01;

Таким чином, дані результати дають підстави припускати, що на підвищення рівня професійного стресу впливає високий рівень емоційної виснаженості (відчуття втоми та спустошеності по відношенню до своєї професійної діяльності) та високий рівень деперсоналізації (цинічного ставлення до змісту своєї роботи та її об'єктів); також на високий рівень

професійного стресу в незначній мірі впливає низький рівень заглибленості у роботу (концентрації і зануреності в роботу, зміни сприйняття часу, переживання щастя, відсутності бажання відволіктися від роботи або припинити її).

Висновки та перспективи подальшого дослідження. За результатами дослідження встановлено, що:

1. низький рівень професійного стресу у корекційних педагогів не виявлено, переважно спостерігається середній (81%) та рідше — високий (19%).

2. Більше половини корекційних педагогів живуть у стані емоційного виснаження (психофізіологічного знесилення), цинічно ставляться до об'єктів своєї праці та відчувають себе не компетентними в достатній мірі, що сприяє розвитку та хронічному переживанню стресових явищ у трудовій діяльності.

3. Спостерігається тенденція до розвитку високого рівня перфекціонізму (надмірності у прагненні до ідеалу), що є вагомим досягненням у дослідженнях психологічних властивостей фахівця, який займається навчально-корекційною діяльністю.

4. Відсотковий розподіл співвідношення рівнів професійного стресу за виокремленими змінними (вік, досвід роботи, кількість робочих годин на день) свідчить, що спостерігається тенденція до зменшення проявів стресових явищ із збільшенням віку, зростанням рівня професійного стресу із збільшенням кількості робочих годин на день, а також, більший відсоток респондентів, які мають високий рівень професійного стресу наявний у тих, хто працює із дітьми з особливими освітніми потребами від 4 до 10 років та має 1 дитину.

5. Результати кореляційного аналізу засвідчують, що професійний стрес прямо корелює із деперсоналізацією та емоційним виснаженням на середньому рівні та на низькому рівні має обернену кореляцію із заглибленістю у професійну діяльність.

Перспективою нашого подальшого дослідження є вивчення більшої кількості психологічних чинників професійного стресу корекційних педагогів, розширення вибірки, вивчення особливостей психологічних аспектів професійного стресу фахівців, які працюють із дітьми з особливими освітніми потребами та взаємозв'язок професійного стресу із диференційованим перфекціонізмом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бодров, В.А. (2000). Информационный стресс. Москва: ПЕРСЭ, 352 с
2. Грубі, Т.В. (2019). Адаптація психодіагностичної методики «Велика тривимірна шкала перфекціонізму». Організаційна психологія. Економічна психологія, 2 (13), с 24-34.
3. Сайко, Х.Я. (2012). Психологічні особливості корекційних педагогів, які працюють з аутичними дітьми. Актуальні проблеми психології. Серія: Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія, 23, с 579-586.
4. Самоукина, Н.В. (1999). Психология и педагогика профессиональной деятельности. Москва: «Тандем», 352 с.
5. Смирнов, Б.А. (2007). Психология деятельности в экстремальных ситуациях. Харьков: Гуманитарный центр, 256 с.
6. Туркот, Т.І. (2011). Педагогіка вищої школи. Київ: Кондор, 608 с.
7. Butts, Marcus M.; Vandenberg, Robert J.; Dejoy, David M.; Schaffer, Bryan S.; Wilson, Mark G. (2009). «Individual reactions to high involvement work processes: Investigating the role of empowerment and perceived organizational support». Journal of Occupational Health Psychology. 14(2), pp. 122-136.
8. Greenberg, J.S. (1996). Stress management. United States of America: Brown & Benchmark Copyright, 480 p.
9. Selye, H. (1974). Stress without distress. London: Hodder and Shavers V.L. Measurement of socioeconomic status in health dispari Stoughtom, 171 p.

REFERENCES

1. Bodrov, V.A. (2000). Information stress. Moscow: PERSE, 352 p. [In Russian].
2. Grubi, T.V. (2019). Adaptation of the psychodiagnostic questionnaire «The big three perfectionism scale». Orhanizatsiina psykhologhiia. Ekonomichna psykhologhiia, 2 (13), pp. 24-34. [In Ukrainian].
3. Saiko, Kh.Ya. (2012). Psychological features of correctional teachers who work with autistic children. Aktualni problemy psykhologhii. Serii: Psykhologhiia navchannia. Henetychna psykhologhiia. Medychna psykhologhiia, 23, pp. 579 - 586. [In Ukrainian].
4. Samoukina, N.V. (1999). Psychology and pedagogy of professional activity. Moskva: «Tandem», 352 p. [In Russian].
5. Smirnov, B.A. (2007). Psychology of activity in extreme situations. Har'kov: Gumanitarnyj cent, 256 p. [In Russian].

6. Turkot, T.I. (2011). Pedagogy of high school. Kyiv: Kondor, 608 p. [In Ukrainian].
7. Butts, Marcus M.; Vandenberg, Robert J.; Dejoy, David M.; Schaffer, Bryan S.; Wilson, Mark G. (2009). «Individual reactions to high involvement work processes: Investigating the role of empowerment and perceived organizational support». Journal of Occupational Health Psychology. 14 (2), pp. 122-136. [in English].
8. Greenberg, J.S. (1996). Stress management. United States of America: Brown & Benchmark Copyright, 480 p. [in English].
9. Selye, H. (1974). Stress without distress. London: Hodder and Shavers V. L. Measurement of socioeconomic status in health dispari Stoughtom, 171 p. [in English].

Матеріал надісланий до редакції 04.12.2020 р.